

Családi körben – Trianon örökében

Szobrok igazsága: a történelmi múlt és a mitikus történelem egybetáruulása

1. Nem mese ez, gyermek!

Kezdjük hát Arannyal.

Mert amiért egy évszázados évforduló megidézését is ezzel lehet kezdeni, az annak felismerése, hogy az Arany ábrázolta családi körben még most is mi magunk vagyunk, hiszen közénk is egyre csak beköszönt az eleink megélte múlt, nem hagyván nyugodni a gondolatainkat. Holott mi sem lennénk szívünk szerint másként, mint legalább az este beköszöntésekor nyugalomba, nyugalomra vágyva. Miközben tudjuk: kint feketén bólingat az eperfa lombja, csapong a denevér, s hozzá még rikoltoz a bagoly.

De bent még mi magunk vagyunk, ahogy egymással a bizalom körébe húzódunk. Itt van helye még a rendnek: van még, aki a tűzre venyigét rak. Itt van helye még a játéknak: van még, aki üszköt csóvál, s ezzel is csak tűzkigyókat rajzol a családnak.

De ha családi a kör, akkor az időtlen időkön át a béna harcfi is mi vagyunk, aki egyszerre csak kintről bezörget, s aki ehhez az egy estéhez még sok jó estét kíván. S aztán vele együtt mi vagyunk azok is, akiknek szájából elered a koldus beszéde. S közben tényleg olyan ez a beszéd, mint a patak. Épp olyan, még mindig épp olyan, amilyenek Aranytól tudjuk: „mennél messzebbre foly, annál inkább dagad”.

Mi vagyunk hát azok, akik beszélünk a szabadság véres napjairól. Vagy akár az ezeréves határokról.

S mi vagyunk hát az idősebbik fiú is, aki a koldust őszintén és lelkesen arra biztatná, mesélne még egyet.

De nekünk kell lenni akkor a gazdának is, aki arra figyelmezteti a fiát: nem mese az, amit hall a koldustól, s amit hall, annak a néma kegyelet a legkevesebb, ami kijár.

S ha már minden látható szerepet kiosztottunk, ideje határt szabnunk ennek az osztogatásnak. Vannak láthatatlan szereplők is. Olyanok, akik már nem lennének kíváncsiak a „béna harcfi” szavaira. A családi körbe be sem engednék őt tán.

Toót-Holló Tamás (1966) az ELTE magyar-összehasonlító irodalomtörténet szakán végzett. Az irodalomtudomány kandidátusa. Író, szerkesztő. Legutóbbi könyvei: *Üsse kő. A Garabonciás Könyve* (regény, 2012); *Üsse kő. Jelenések hétrendbéli úton* (dráma, 2012); *Három a kő - A Garabonciás könyve* (regény, 2013)

Ezt a szerepet meghagyjuk másoknak. Vannak rá jelentkezők. Éppen elegen. De kívül a családi körön. Kívül azon a körön, amelyen belül még azt is megteheti az elmúlt idők vendége, hogy az álom közeledtével gyéren szól, s hozzá már nagyokat gondol.

Adózzunk örömmel annak, hogy mi még belül vagyunk a körön, ahol a béna harcfinak időtlen időközön át is van hol nagyokat gondolnia: mert jut még neki otthon, ahol a földre hintik neki a zizegő szalmát, amikor átveszi egy tücsök a maga csendes birodalmát.

2. Az emlékezés bátorsága, a múlt töretlen jelenléte

Arany a haza sorsával gondoló, a haza megtartó erejű emlékeit őrző emlékezés zárt terét és nyitott idejét alkotta meg nagyszerű versében, s ebben az egyszerre zárt és nyitott alakzatban mi is bármikor újrendezhetjük a sorainkat. Igaz, 1851, a *Családi kör* születése óta azt is tudjuk, amit Illyésnek hála, a *Haza, a magasban* című vers születése, 1938 óta tudhatunk. Hogy jöhet idő, amikor emlékezni bátrabb dolog, mint tervezni.

A két vers születésének dátuma között ott van 1914. Az első világháború kitörése. És ott van 1920. A trianoni szerződés aláírása.

Most pedig itt van 2014. Amikor valóra vált az illyési jóslat: mert a családjunk körein kívül vannak már olyan körök, amelyekben néha már tényleg bátrabb dolog emlékezni, mint tervezni. Mert van, amire ajánlatos emlékezni, s van, amire éppen csak eltűrhető. Hiszen bekövetkezett az, ami előre nem volt eltervezhető.

Akkor vegyük hozzá a bátorságot, hogy emlékezzünk. Arra, éppen arra, amire most emlékeznünk kell. Kedvünk szerint, s talán mások kedvének ellenére.

Hiszen közben érdemes észrevennünk annak igazát, hogy emlékezni valóban a nemzeti megmaradás érdekében kell. S ne feledjük: ha a célkitűzésünk hittel teli, akkor az emlékezésünk sem lehet gyászfekete.

Hogy milyen legyen hát akkor az emlékezésünk helyes színe?

Nem más, mint aransárga. Akár a Nap fénye. Mint később kiderül: nem csak azért azonban, mert a *Családi kör* című Arany-verstől veszünk lendületet, s törünk át közös erővel az éjszakán, ahol még feketén bólingat az eperfa lombja, csapong a denevér, rikkolt a bagoly – de csak akkor, persze csak akkor, ha az 1914-es esztendővel kezdődő első világháború s vele aztán Trianon emlékezete volna éppen soron.

De erről később.

Kövessük előbb Arany logikájával a tér, az emlékekkel benépesülő tér meghódítását.

3. Szobrok igazsága – ismeretlen ismerősök neveivel

Kezdjük onnan, hogy mindig a saját emlékeink, s az otthon bensőséges melegében megszülető emlékeink a legfontosabbak.

Kezdjük hát lehetőség szerint onnan, attól a szereptől, amelyet nemcsak képletesen, hanem a valóságban is a magunkénak tudhatunk.

Látom magam a konyhánkban. Ahol én vagyok az, aki az öregek száján szóló történetre figyelek. Ahol én magam vagyok a fiú, aki leteszi a könyvet, s figyelmes arccal „előbb-előbb görnyed”.

Ahol úgy vonz oda a két öreg beszélgetése, ahogyan éjjeli bogarat a lámpa fénye. Nem is emlékszem, mit hallgattam akkor, csak a történet kavargása maradt meg bennem. Ahogy Mándi bácsi, a szemközti szomszéd, rendre ráért az első világháborús élményeinek felelevenítésére. Nem tudnám felidézni, mit hallottam pontosan. Arra az elragadtatásra azonban világosan emlékszem, hogy mennyire lenyűgözött az általa használt szavaknak már a puszta csengése is. Huszár, lövészárók, ágyú. A települések nevére sem emlékszem, azt sem tudom, hogy melyik fronton szolgált az öreg. Félénk kisfiú voltam, eszem ágában sem volt beleszólni, belekérdezni abba, amit hallottam. Ahogy akkori önmagamot ismerem, még azt is el tudom képzelni, hogy inkább a szomszéd helyiségben húzódtam meg a konyha mellett, hogy onnan hallgassam a történeteket. Nem kihallgatva őket, csak tiszteletben tartva a két öreg személyes terét.

Még arra is emlékszem viszont, hogy gyerekfejjel is felfigyeltem arra, Mándi bácsinak nincs túl sok története. Kettő-három volt talán. S minden különösebb gátlás nélkül ezeket mesélte mindig, egyre-másra. Azt egy idő után már szinte ellenőrizni tudtam volna, hogy valamit máshogyan mond-e. Nem mondott semmit máshogyan. Ezek a történetek már a kanonizált verziók voltak. Jól láthatóan és jól hallhatóan már sokadik ismétlésükön estek át, hiszen talán az utca más házaiban is rendre előadta őket.

Az, hogy Mándi bácsinak nem volt sok története, nem zavart. Változatlan élvezettel követtem az előadásában a már ismert fordulatokat is. Mesés volt minden, amit hallottam, de tudtam, hogy nem mese ez. Habár ugyan gyermeknek is való. Hiszen a múlt örökségét már gyermekként magadhoz kell vened.

Mai eszemmel azt mondanám, hogy Mándi bácsi szóból emelt emlékművet a sorsának. S a maga sorsában a nemzet sorsának. Talán ezt ő sohasem gondolta végig így, de nem is ez volt a lényeg. Anélkül is betöltötte a hivatását, hogy tudta volna, hogy ez a hivatása. Hogy úgy legyen ő az első világháború forгатagával, mint cseppben a tenger.

S ahogy ő sem gondolta végig, hogy kanonizálást folytat, én sem tudtam volna akkor megmondani, hogy miért tekintem olyan ünnepélyes alkalomnak, amikor a konyhánkban ezek a történetek újra meg újra megszólalhattak.

De nem én voltam akkor a gazda. Én csak az idősebbik fiú voltam. Aki úgy olvas, hogy nem akar ügyelni másra, s közben nem ám „imádságon kapkod”.

Ha már a mai eszemet emlegettem, ezzel a mai eszemmel felidézek viszont két viszonylag friss életképet két faluból, a magyar világ két különböző szegletéből.

Az egyik alig pár hónapos. Állunk Noémival, Ancsával és Ivánnal Babócsán, a világháborús emlékműnél, s az emlékmű oldalán álló táblákon megörökített veszteséglistát böngésszük. A falu veszteségét, amelynek az emlékmű megörökített. Olykor egy családnév kétszer-háromszor is megismétlődik. Iván körbemegegy, hogy a veszteséglista végső számát közölni tudja velünk. Én ott maradok a szobor egyik oldalán, mint akinek földbe gyökerezik a lába.

Mert ilyenkor beléd hasít az az érzés, hogy ezek a világháborús emlékművek a magyar falvakban kegyelmi pillanatokat hordoznak a magyar tájban.

Minden túlzás nélkül mondható: ezek a leginkább igaz szobrok a Kárpát-medencében. A babócsain is egy katonaalak áll, mint olyan sok emlékművön is, amelyet a kommunista időkben állítottak, hazug pátozzsal persze.

De ez a katona nem egy pártos ideológia elvhű szolgálja. Ő akár Mándi bácsi is lehet. Akinek a történeteit a saját gyerekkorodban még magad is hallhattad, ha abban az áldásban és átokban volt részed, hogy javában közeledsz már az ötvenhez, s volt

részed itt már mindenféle rendszerekhez. Ez a katona egy a veszteséglistán álló nevek közül. Bármelyikük lehetne, s bármelyik név viselőjét képzelnéd a helyébe, az a képzetársításod szinte egyaránt helyes volna.

Ebben az emléekben elvben nincsen semmi különös. Közép-Európában sok ilyen emléktáblát láthat az ember hol áldozatok, hol hősök neveivel. Ezt az emléket csak ezért emelem ki a többi emlék sorából, mert ez a legfrissebb. Az érzés pedig mindig ugyanaz. Megrendülés, fájdalom. Ismeretlen ismerősök nevei a veszteséglistán. És akkor most jön az, amit a legnehezebb a szavakba önteni. Hogy mitől lennének ismerősök ők a számodra. Bárki számára, aki ott van abban a családi körben, amelynek örökségét Arany hagyta ránk. Ahol becsülete van a „béna harcfiaknak”, akiknek a sorsa tőlünk elszakadva is velünk közös sors.

Attól, hogy ott állsz, azon a földön, ahol ők egykor otthon voltak. S ahonnan távol, valahol idegen sírban nyugszanak.

Ott vagy, s darab ideig helyettük vagy ott, ahonnan ők már mindörökre hiányoznak. S betöltőd az űrt, amelyet maguk után hagytak. Nem végérvényesen, hanem csak addig, amíg a tekinteted a névsoron átfuthat. Amíg az ismeretlen nevek zsoldára némán a lelkedbe íródhat.

Pár pillanat erejéig összeköt velük a föld, amelyen állsz. S valami más is, ami a föld fölött van, amit a levegő hordoz talán. Vagy a fák susogása, amelyek közül néhány már akkor is állt, amikor ők bevonultak katonának.

Ez az az érzés, amelyet nem kell kifejtteni.

Pilinszky verssorát kell inkább megidézni. Ha akarod, érted, ha akarod, nem érted.

Égve hagytad a folyosón a villanyt. Ma ontják véretem.

A másik emlékmű Viskén áll. Alig hallani körülötte magyar szót már. Ott állunk előtte Alizzal, Gyurival és Gézával. Próbálunk a kattintás előtt a fényképezőgéppel minél jobban az emlékmű tetején szárnyat bontó turulra közelíteni.

Ez is viszonylag friss emlék. De ezt másért idézem ide.

Ez egy lerombolt s aztán újjáépített emlékmű, nem ugyanaz a sorsa, mint a Trianon utáni maradék Magyarország falvain épségben megmaradt emlékműveknek. Olvassuk az útikönyvben, amit tudni lehet róla. Hogy 1944-ben avatták fel, hogy aztán 1945-ben a szovjethatalom már le is romboltassa. S olvassuk, hogy az újabb szoboravatót ezután csak 2006-ban tarthatták. Hogy az arra felkerülő márványtáblára már 216 név kerüljön. Mindazoké, akik Visk veszteséglistáján azért szerepelnek, mert vagy a két világháborúban, vagy a sztálini légerekben tűntek el.

Itt is az a lényeg, amit a helyszínen pár futó, de közben örökké veled maradó pillanat erejéig érzel. Hogy ezek a névtáblák minden veszteség érzésével együtt is a magyar megmaradás őrei. Pusztán azzal, hogy állnak, s hogy magyar rajtuk a szó, a név, az összes jelkép.

Ami ilyenkor hat át, az még bonyolultabban kavargó, s közben mégis tiszta érzés. Erre is nehéz szavakat találni. Itt is ugyanazt érzed, mint amit például Babócsán érezhetsz, de közben még valami mást is. Itt nem az adott hely fájdalma van csak veled, hanem minden olyan településé, amelyben magyar szót hallani a Kárpát-medencében. És ugyanakkor veled van az öröm is, amely nem más, mint a trianoni traumát meghazudtoló öröm. A magyar élet és élni akarás öröme. S ezzel hálásan visszaszökik a gondolatod azokhoz, akik korábban kiharcolták, hogy azon a helyen az az emlékmű megint a helyén álljon.

Akiknek alig hallod a szavát, mert a környékén mindenütt orosz és ukrán beszédet hallani, de akik ott vannak valahol szétszórva, s néha elő-előtűnnek. Mert az emlékművön ott a koszorú a magyar nemzetiszín szalaggal, s ott van a gyertya. S látni, hogy frissen folyt le annak a nemrég kialudt gyertyának a viasza. Hogy láng lobban ott még mindig, néha.

És akkor itt most Szabó Dezsőt idézzük. Ha akard, érted, ha nem akard, nem érted. Minden magyar felelős minden magyarért.

4. Jelek, amelyek meghívnak, megszólítanak

Hogy miért használom ezt a vissza-visszatérő, egyesekben bízó, másokban kételkedő motívumot?

Sok választ lehetne erre adni, de az élet mindig a kezünkre játszik. Nincsenek véletlenek. Ha egy írás témája kerülget, az ahhoz szükséges motívumok is kerülgetni kezdenek.

Nem véletlen hát, hogy meglátod azt az írást, amelyik a trianoni emlékművekből úz gúnyt az Indexen. Volt már utóélete a sajtóban is, s számos olyan levelezőlistára is feltették már azóta, amelynek a tagja vagyok.

A szerző neve nem számít. Lényegtelen.

A gondolatai is csak azért lényegesek, mert meghatározzák azt a környezetet, amelyben az emlékezőknek emlékezniük kell.

Egy sajnálatosan elhíresült cikkről beszélünk, amelyben a Trianon-emlékművek sorra vételének már az címben megvallottan is csakis az lehet a célja, hogy megállapítsa: miért „nevetségesek” ezek a szerző állítása szerint „operettipari termékeknek” minősülő „patetikus, naiv”, „giccsbe” hajló alkotások.

Nincs vita, nincs kétely, kész a megállapítás, amit ezek után már csak magyarázni kell. Esztétikai fejtegetésnek álcázva valamit, amit valójában annyira zsigeri ellenérvés hat át, hogy már a címben is magától értetődően tör fel. Hiszen nincs vita, nincs kétely. Az ítélet készen áll. A címben található, kérdésbe foglalt állítás ekkor már csak kifejtésre vár.

„Kettős kereszt, kopjafa, turul, korona, első világháborús ereklyék, állítólag ennyit gondolunk a tragédiáról” – írja a cikk szerzője, aki néha többes szám első személyben beszél, látszólag magát is bevonva a közös gondolkodásba, aztán viszont kívülről, távolságtartóan mond ítéletet a „magyarokról”, úgy téve, mintha ez a fura népség rajta kívül álló része lenne a világnak. Akkor is így tesz például, amikor azt állítja, „a magyarok” jelentős részének a „tragikus történelmi eseményre” a kollektív pszichózis volt a válasza.

Az esztétikai szempontokon túl persze jönnek a racionális érvek, mi több, a megfontolásra ajánlott jó tanácsok.

„A legbizarrabb, hogy úgy tűnik, az emlékműgyártókban és rajongókban nyoma sincs az együttérzésnek azok iránt, akik ezt a tragédiát személyesen tapasztalták meg, azaz hogy éltek, mint bárki más, aztán hirtelen egy másik ország lakói lettek. Ebben a gondolati körben jól láthatóan egyetlen érvényes megközelítése van a témának, mégpedig a kesergés, miszerint nekünk, itt a Csonka-Magyarországon, milyen rossz már, hogy nem olyan nagy az ország, mint régen. Ezek az emlékművek durvábban rekesztik ki a határon túlra került magyarokat, mint a trianoni békeszerződés. Egyszerűen meg-

feledkeznek róluk” – olvashatjuk a cikkben, hogy az ítélet ne csak esztétikai legyen, hanem a józan ész erejére hagyatkozva is igazságot tegyen.

A „józan ész” szószólója itt arra is kísérletet tesz, hogy a megvédje magát az általa előadott provokatív gondolatok jól kiszámítható hatásától. Mint kifejti, ő nem Trianonról beszél, hanem a Trianon-emlékművek alkotóiról, mélységesen elítélve, hogy azoknak csak elcsépelte, kimódolt és patetikus dolgok jutottak az eszükbe a „fájdalmas ügyről”.

„Nyilván ezen a ponton kezd anyázásba, és kommentírásba a Kedves Olvasók 60 százaléka, hogy minek gúnyolódni a tragédián, úgyhogy amíg még nem sűrű a köd, gyorsan nyomatékosítom: szó sincs Trianonról. Sőt, az az érthetetlen, hogy a felháborodás nem sújtotta még magukat az alkotókat, akiknek csak elcsépelte, kimódolt és patetikus dolgok jutottak az eszükbe a fájdalmas ügyről” – áll a védekezésésképpen, az olvasók hatvan százalékának meggyőzését célnak titulálva megfogalmazott passzusokban.

Ezek után tegyünk hozzá ehhez az épületes kifogáshoz rögtön annyit, hogy természetesen magának a cikk szerzőjének sem jut eszébe a „fájdalmas ügyről” semmi, ami ne volna elcsépelte, kimódolt és patetikus.

Az egyetlen, amit ebben a tárgykörben a szerző nem elcsépelten, nem kimódoltan és nem patetikusan előad, az annyi, hogy a Trianon-emlékművek képi üzeneteiben szerinte „szó sincs arról, hogy azóta generációk születtek, nőttek fel, és lettek gyerekeik, hogy a határok láthatóan nem változnak, de nekünk így is lehetőségünk van kapcsolatokat, kultúrát, nemzetet ápolni”.

Vagyis a Trianon-emlékművek szerinte nem beszélnek arról, hogy – szabad fordításban – azóta már minden úgy van jól, ahogy van. Hiszen szerinte erről kellene beszélnünk Trianonra emlékezve. S ezt kellene a trianoni emlékművek képi világában valahogyan szépen és korszerűen elbeszélni.

Köszönjük szépen a jó tanácsot. Érdekes ötlet. Elgondolkodunk rajta.

Erre mondom én azt, hogy ha akarod, érted – ha nem akarod, nem érted.

Nem is a cikkről akarok beszélni.

Hanem arról, amit ez a cikk is tökéletesen bemutat. Hogy van egy olyan beszédmód, amely úgy tesz, mintha a nemzet nevében szólna. Mert nem akarja az olvasók „hatvan százalékának” heves indulatait kiváltani. S arról, hogy ez a beszédmód Trianont és a nemzet trianoni sorstragédiáját sem hagyja szó nélkül.

S amikor így tesz, akkor ennyire futja belőle. Hogy megállapítja: a trianoni emlékművek kirekesztők, s hogy azokból, akiknek ezek mégis tetszenek, nyilván hiányzik az együttérzés a tragédia elszenvetői iránt.

Persze.

A kirekesztők mindig mi vagyunk.

Még jó, hogy ezen az ócska játszmán már régen túl vagyunk. Legfeljebb azon kell elgondolkodnunk, hogy valóban csak az olvasók hatvan százaléka érzi-e ezt az egész írásművet provokációnak.

Van abban azonban valami felemelő, hogy ez a beszédmód már olyannyira ismerős számunkra, hogy csak derűsen elmosolyodunk az ilyen sorok olvastán. Pontosan azonosítani tudván ezeknek a gondolatoknak a szellemi forrásvidékét, s azt is pontosan tudva, hogy ezt a forrásvidéket már végzetesen és visszavonhatatlanul a magáévá tette valami olyan posvány, amelynek mérgező levegője már soha nem tudja magát egészségesnek mutatni.

Mert betegnek láttatni azt, ami egészséges, természetellenes.

„Kettős kereszt, kopjafa, turul, korona, első világháborús ereklyék, állítólag ennyit gondolk a tragédiáról” – olvasható az ítélet.

Nem, nem ennyit gondolk. Ezek csak jelei, markáns jelei az emlékezésnek. Olyan jelek, amelyek azonnal meghívják, megszólítanak, az emlékezés terébe és idejébe engednek. Ha te is engedek.

A maguk egyszerűségében markáns jelek ezek – s ezzel még azt sem gondolom, hogy az esztétikai szempontoknak ne volna helye akkor, amikor a meghívásnak eleget teszünk. Lehet helye esztétikai szempontok mérlegelésének, de – hogy egy stílszerű példával éljek – egy karácsonyfa mindig karácsonyfa marad. Akármilyen díszekkel van teleaggatva. Lehet kifogásunk az ellen, hogy a díszek milyen üzenetet hordoznak. De egy csiricsáré égősor alatt is megfér a szeretet.

S ha ez így van, mert világosan látjuk az egymás iránti figyelmeség jeleit, akkor mindazt, ami sutácska megoldás, elnéző szeretettel vesszük észre, s bocsátjuk meg azon nyomban.

Hogy akkor ezzel a lendülettel rögtön József Attilával szóljunk.

Tudván, mit tesz úgy nem lódtítani, sohasem lódtítani, hogy az igazat mondjuk, nem csak a valódit.

Hiszen ilyen egyszerű az egész.

Ahogy ilyen egyszerű az is, ahogyan egy esztétikailag nem túlfinomult megoldást felvonultató Trianon-emlékmű jóvoltából is ott van velünk az emlékezés. S szó nincsen arról, hogy ez szerencsétlen múltba révedés volna. Egy-egy erős jelkép ugyan a múltba gyökerezik, de a közös múlt a nemzet összetartó ereje. A jelkép által előhívott emlékezésben pedig ott van a száz év magány. És ugyanakkor: a száz év megannyi társasága. A hol félve, hol már félelem nélkül átlépett határokon túl megélt élmények sokasága. Ilyenkor a nemzet sorsa és a személyes élményeink sokasága egybetáruul, a múlt átfolyik a jelenbe, s boldogan örvényleni kezd az idő. Hogy a szomorúság bármikor átadja magát az örömeinknek.

Ahogy megállunk, s a múlt drámája előtt tisztelgünk, a megmaradást is ünnepeljük. Ott van velünk minden, amit magunkkal hoztunk, amikor a nemzeti összetartozás örömeinek adtuk át magunkat.

És ez nagyon nem fennkölt és megfoghatatlan valami. Számunkra nagyon is érzékelhető.

Akkor mondjuk ezt most Radnótival.

Mert nekünk nem térkép ez a táj.

Ott van Koltó. Az a bűvös, magától értetődően fenséges mondat az éjszakában.

Ahol magyarul beszélünk, ott Magyarország van.

Az a fantasztikus tanárnő az iskolában, amely a Petőfi-emlékhely mellett ontja magából a magyar gyerekeket.

Csíkszereda. A Hargita Kiadó hátsó udvara, a nagy asztal, rajta demizsonokkal, könyvekkel. Pista és Attila mosolya.

Beregszász. Ahogy aztán Laci Kovács Vilmost szaval a Vereckei-szoros felé emelkedve küszködő autóban. Aliz Golfjában.

Csíkszelce. Panna szavai álmái állásáról. A csíkszelcei harangozó soha meg nem unható élethivatásáról.

Csíksomlyó. A várdombon álló panzió erkélyéről kinézve a hajnali szürkületben megpillantott fehér ló.

Csíkmadaras. A Gyuri alatt megroppanó pallók az öreg malom deszkaépitményén.

Dunaszerdahely. A koncert a kastélyfesztiválon. Ahogy Jánossal keressük egymást a köteteinkkel az egyre sűrűbb éjszakában.

Kismarton. A kastély parkja sötétedés előtt, ahol Kata, Vanessza és Noémi fut végig a legszebb helyeken a sötétedés előtt, hogy még legyen képünk arról, milyen arcot vágunk az osztrák–magyar és magyar–osztrák adventhez.

Pozsony. A temető a várhegy oldalában. A mondat arról, hogy a sírjainkat még mindig nem vehetik el.

Kolozsvár. A meggypálinka a Bulgakovban. A kínai sárkány moccanatlanul moccanó röpte az alagsori terem mennyezetén.

Szabadka. Tóni és Attila mindenkivel ismerős, mindenkivel ismerkedő városnéző sétája a főutcán. A könyvek illata a Danilo Kiš Könyvesboltban.

Nem folytatom.

Ez kollektív pszichózis volna?

Nem, nem az.

Mondjuk megint Illyéssel. Ő itt megint csak megkerülhetetlen.

Mondjuk, hogy ilyen az, amikor behunyt szemmel elmondjuk, csak elmondjuk azokat a szavakat, „miktől egyszer futó homokok, népek, házak Magyarországgá összeálltak”.

5. Nem áldozatok - hősi halottak

Hadd mosolyogjunk azon, akik ezt nem értik. És itt a mosoly a kulcsszó. Nem a düh, az indulat. Az ugyanis a gyengeség jele lenne.

A mi erőnket az adja, hogy még azt is értjük, amit a családi körön kívül rekedt s bennünket kirekesztéssel vádolók nagyon nem értenek. Nem akarnak érteni.

Mert ami megértésre, mi több, átélésre vár, azt nem is annyira a józan ész felől kell megérteni, hanem a trianoni emlékművek emlékezésének logikája felől.

Vegyünk egy példát. Mert megnéztem a fényképet. A legutóbb általam látott első világháborús s egyben trianoni emlékműnél készült fényképetem.

Hadd repítsen bennünket vissza a képzelet megint Babócsára!

Azt a feliratot olvasom az emlékművön, hogy a szobrot, rajta az elesetteknek, a falu szülőtteinek emléktábláival, „Babócsa hős fiainak” állították, azoknak, akik „életüket adták Nagy Magyarországgá”.

Hogyan? – kezdene erre dülva-fúlva tiltakozni a józan ész nevében mondjuk az, aki szerint csak „elcsepelt és kimódolt és patetikus dolgok” állnak ezeken az emlékműveken.

Hogyan? Amikor az a Nagy-Magyarország, amelyért ennek a falunak a hősei állítólag az életüket adták, éppen akkor, az első világháborút lezáró trianoni békeszerződéssel veszett el? Hogyan adhatták hát valami olyanért az életüket, ami nincs? Már nincs? Végképp és visszavonhatatlanul nincs?

Onnan nézve, ahol azok állnak, akik ismerik azokat a szavakat, „miktől egyszer futó homokok, népek, házak Magyarországgá összeálltak”, az emlékmű feliratán egy teljesen logikus, hézagatlanul pontosan illeszkedő, minden töréstől mentes gondolatmenet fut végig.

Annyira egyszerű, hogy hadd mosolyogjunk azokon, akik ezt nem értik. És hadd legyen ez a mosoly kicsit még szánakozó mosoly is. Mert nagyon nem lehet jó úgy élni, hogy valakinek erről fogalma sincsen.

A válasz egyszerűen csak annyi, hogy olyasvalamiért adták az életüket „Babócsa hős fiai”, ami nem vészett el. Mert ott, ahol van haza a magasban, „a futó homokok, népek, házak” Magyarországgá mindig, újra meg újra, szünet nélkül összeállnak. És ez a Magyarország nem nagy, nem kicsi, hanem mindegyik Magyarország egyszerre, amelyik csak valaha létezett, és emlékében velünk maradt. És ez a sok térben és időben sokféleképpen kiterjedő Magyarország együttesen már nagyon nagy. Nagyobb annál, mint amekkora most lehet. És eleve legalább a kétszerese annak, mint amekkora valaha volt, a lehető legnagyobb kiterjedésében is akár. Mert ott van még felette ugyanez még egyszer. Ott, ahol a haza a magasban van. És ahol kikezdhetetlen néhány igazság.

Vegyük akkor megint Szabó Dezső egyik gondolatát.

Vele együtt tudva és érezve: „nem a győzelem a harc értelme, hanem a betöltött kötelesség csodás szentsége”.

Ezért van hát az, hogy mindannyian, akik megállunk egy-egy ilyen faluban, egy-egy ilyen emlékmű előtt, ennek köszönhetően maradhatunk meg hírvivőknek. „Őrzeni kincses temetőket.”

És még valami. Hogy legyen itt még olyasmi, amit legalább olyan jó szívvel, jó érzéssel idézünk fel, mint ahogyan a babócsai emlékmű feliratát idézhettük.

Kicsit még mindig onnan merítve hitet és erőt. Azon is ott áll ugyanis az a szó, hogy ők, a háborúban elesettek hősök voltak. Hősök – tehát nem áldozatok.

Hogy ez a különbségtétel mennyire életbevágóan fontos, a karácsony ünnepe előtt a *Magyar Hírlap*ban fejtette ki látszólag szenvtelenül, de közben igazán szívet melegengetően egy katonaember. Ő viszont ne maradjon itt névtelen, mint a trianoni emlékművek „nevetségességéről” szóló szerző az Indexben. Ő másképp gondolkodik és érez, ő megérdemli, hogy leírjuk a nevét, s hogy idézzük az okfejtését. Ő Töll László ezredes, a HM Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztály főosztályvezetője.

Amit mond, azzal a babócsai emlékmű feliratát megfogalmazóknak is üzen. Hogy kérés nélkül is igazat adjon nekik. A vele készült interjújában ő ugyanis elzárkózik attól, hogy elfogadja azt a megfogalmazást, hogy ő netán áldozatokkal foglalkozna.

„A harctéren elesett, a bármiféle sebesülés nyomán kórházban elhunyt s a háború forgatagában eltűnt katona a világ összes kultúrállamában hősi halott” – mondja a HM ezredese, majd az első világháború kitörésének évszázados jubileumára utalva megjegyzi: épp a jubileum ad arra alkalmat, hogy az első világháborút „annak győzelmeivel és vereségeivel visszaemeljük honfitársaink tudatába.”

Mindezt azért kell megtennünk – folytatja Töll László –, mert „egykor nélkül nincs lesz. A népek a múltjukból, a hősi halottak emlékéből merítenek erőt a jövőhöz. Józan eszű ember ezt nem kétli, aki pedig mégis, azzal mi nem tudunk mit kezdeni”.

Jó ilyen sorokat olvasni. S ezt a gondolatot tegyük el egy kis időre addig is, amíg a múltunkat a mitikus történelem dimenziójában is értelmezni tudjuk.

Miközben való igaz: a jubileum arra is alkalmat ad, hogy feltegyük a kérdést: hogyan lehetne úgy láttatni a velünk történeteket, hogy az emlékezést ne a gyászfekete szín vonja egyedulalma alá?

S hogy feltegyük a kérdést: eljöhetett-e végre az idő, hogy megszabaduljunk-e végre az életünket beárnyékoló vereség- és veszteségtudattól?

Játsszunk el azzal a gondolattal, hogy ez az idő nem jött el, mert nem kellett eljönnie. Mert folyamatosan itt van, egyre csak megérkezik hozzánk. Örök a jelenléte, s hozzá még örök a visszatérése.

A mitikus történelem idejében ugyanis úgy van velünk a veszteség és a vereség, hogy az a próbatétel része. A próbákat pedig ki kell állni. Ahogy a mitikus történelem hősei ki is állják.

Ez az én személyes verzióm, a saját történetem. Ha ez a kérdés, ez a feleletem.

Ebben a verzióban az első világégés füstjéről legalább annyira jogosan mondható el a kezdet kezdetén felidézett Arany-vers figyelmeztetése, hogy „nem mese ez”, mint ahogyan az is, hogy mesébe illő. Persze nem a szó megszokott értelmében. Hanem a mitikus történelem „kincses temetőinek” hírvivőivel egyetemben. Ahol a kincses temetőkben úgy vannak ott a mesék, hogy mindannyian titkok őrei, titkok tudói és a nemzet kollektív tudatának orvoslói. Időtlen időkön át. S így aztán a konkrét térben is időben is akár.

Arra akarok végezetül kitérni, s ezzel a mitikus történelem örökségéhez megérkezni, hogy látatlanul is mennyi kincses temető emlékével lesz, lehet gazdagabb valaki pusztán annak köszönhetően, hogy felnő, s úgy nő fel, hogy a környezete őt közben folyton-folyvást a magyar anyanyelv ajándékaival, a magyar népmesékkal és népdalokkal is megajándékozza.

Arra akarok kitérni, hogy mennyi erőt adhat nekünk valójában az örökségünk – nemcsak a történelmi, hanem a nyelvi és kulturális örökségünk is.

Aki ugyanis magyarként nő fel, abban a magyar népmesékben és a magyar népdalokban is ott marad annak emléke, amit a nemzet elszenvedett és kivívott. Amit a nemzet megőrzött és magának tűzőn-vízen át megmarasztott. Amit a nemzet kincses temetőbe hantolt, amelyekből a halottaink bármikor körénk idézhetők. Idézetekkel bár. Mesés emlékképekkel akár.

Iskola ez, amelynek elvégzésével úgy vagyunk kiokosítva, hogy jószerevével magunk sem tudjuk, hogy ezzel is csak a megmaradást tanuljuk, s annak erejét adjuk tovább. S ezzel a megmaradással nemcsak a nyelvünkben maradunk meg, hanem a magyar nyelven megőrzött varázsmesébe zárt próbatételeinket magunk is kiálljuk, s ezzel magunkat is állhatatosabbakká avatjuk. Avatatlanul is bár.

Bármilyen nemzeti sorstragédia feldolgozására kész tudással.

Ennyit akarok elmondani, mielőtt egy példával is érzékeltetem ezt a lehetséges tudást.

Azt a tudást, amelynek köszönhetően bármikor összeérhet bennünk a mitikus történelem öröksége és az elmúlt századaink öröksége.

Ha van személyes történetem arról, hogyan dolgozható fel a nemzet múltjának minden kínja és keserve úgy, hogy ennek a próbatételnek a színe ne legyen gyászfekete, akkor éppen ez volna az.

Muhi, Mohács, Trianon is csak úgy lehet velünk ebben a történetben, ahogyan az aranyhajú gyerekek kinkeserves, de mégis, mindegyre csak aranylóan fényes próbatétele.

Ahogy a családi körben is mi ültünk az asztal körül, az aranyhajú gyermekeket is mi veszítettük el magunk mellől.

Hogy aztán visszatérjenek közénk. Azután is, hogy akár látszólag veszendőbe mentek, a nemzet számára szinte végképpen elvesztek. S azután is, hogy egy-egy életet elvesztettek.

6. Egyiknek nap, másiknak üstökös a homlokán

Hogy ami gyógyít, bárki másnak is orvossága lehessen.

Ott is, ahol világégés füstje száll.

Hogy mi lenne ez? Hogyan is volna ez? Hogy a nap fényével ékes, igéző erejű gyerekek meséjét idézem a történelemről szólva?

Igen, őket. Persze idézhetném az égitestet szabadító hőst, a Napot, a Holdat és az Esthajnalcsillagot a magyar égre visszaigéző mezőszárnyasit, akit egy másik névalakban, Szépmező Szárnya néven Komjáthy István tett a *Mondák könyvében* mindörökre emlékeztetéské. Vagy az arra méltatlanok által bitorolt, de tőlünk elragadott, elrejtett erőről szóló példázatok. Vagy akár az emblematis, nagy próbatételeinket helyettünk és nekünk kiálló mitikus hőseinket. Fehérlófiát, Mirkó királyfit, Bruncik királyfit, akik olyan utazásokat tettek, hogy helyreállították azzal a rendet az alsó, a középső és a felső világban. Hogy ami fent van, az legyen újra lent is. Idézhetném Vízi Pétert és Vízi Pált – akik valóra váltják Emese álmát. Vagy Szegfűhajú Jánost, aki velünk és helyettünk is kiállta a szétszaggatás próbáját. Vagy Bíró Jánost, aki kiállta a sutba vágva, haszontalan pihenés huszonegy éven át tartó próbáját, hogy aztán ereje teljében kovácsoltassa meg a csodatevő kardját, s azzal megszerezze a három fény világát, a réz, az ezüst és az arany birodalmát.

Ezek is magyar evangéliumok. Megannyi örömhír hát mindegyik. Gyermekként, gyermeki képzelettel vesszük őket magunkhoz, s nem is tudjuk tán, mennyi minden kincsnek válunk ezzel hírvivőivé. Öntudatlanul is akár. De bízva bízván is már.

De legyenek akkor az aranyhajú gyermekek a legfőbb példáink most. Velük és általuk mutatja meg a magyar néplélek azt, mekkora országvesztő traumákat hagytunk mi már magunk mögött csak azért, mert a királyi udvar világának ármánykodásai, a hatalom sáncai mögött álló boszorkánykonyhák fortyogásai között elvesztettünk, jó időre elvesztettünk valamit, ami az országot megtartó erő lehetne. S hogy mekkora traumákat éltünk mi már túl, hogy a veszteség ne maradjon mindörökre veszteség. Hogy visszatérjen még hozzánk az öröm. Hol az isteni, hol az emberi gondviselésnek köszönhetően.

Nem gondolom, hogy ez a gondolatmenet meglepőbb volna annál, mint amikor a világháborús emlékművek magasában ott borzolja a szárnyait a turul. Hogy a mitikus történelem ott és akkor éppen arra járjon, ahol az emlékmű magasában a képzeletünk addig magasodhat, ahol a haza rendre ott van a magasban.

Hogy a képzeletünk odáig is felérjen, ahol a magyar örömhírek élnek a bennük élő gyermek képzeletében. De felnőtt fejjel már azt is tudva, micsoda kincses temetőnek vagyunk mi az őrei azzal, hogy vannak még örömhíreink, amelyekkel a veszteségeinket feledtetni tudjuk. Hogy ami rossz volt, azt jóra fordíthassuk.

Forduljunk hát arra, amerre a világháborús emlékművek magasában ott őrzi emlékeinket a turul. A turul ugyanis egyre csak a mitikus történelemre nyit nyitlatlanul nyíló kaput.

Ahonnán a turul jön, onnan hívom meg magunk közé az aranyhajú gyerekeket is – a mitikus Aranykorból, a magyarság örök időre szóló örömhíreinek megtestesítőiként.

A különbség csak annyi, hogy a turul emblematis jelképe a mitikus történelemnek, az aranyhajú gyerekek pedig látszólag ritka és meglepő vendégek.

De a családi kör már csak ilyen. Egyszer „béna harcfi” érkezik, hogy a véres szabadság napjaira emlékeztessen. Másszor az aranyhajú gyerekekre terelődik a szó, hogy az Aranykor elvesztése és visszatérése megint velünk legyen.

Egykor nélkül nincs lesz.

Ez pedig mindkét történelem emlékezetére egyformán igaz.

Orvoslásaként annak is, ami úgy múlt el, hogy egyre csak velünk maradt.

Régibb ez az orvoslás azoknál a sebeknél, mint amelyeket Muhi, Mohács és Trianon után orvosolni kellett és kell.

És mindegyik nemzetvesztéssel fenyegető tragédia óta gyógyít, akár tudjuk, akár nem. Akár hisszük, akár nem. Akkor is, ha nem úgy van most, mint volt régen. Ha nem az a Nap süt az égen.

Eddig arról beszéltem, Arannyal együtt szólván, s a valós idejű történelem megérintette családi körben megmaradván, hogy a történelem nem mese.

Most úgy fordítok egyet ezen az igazságon, hogy azért nem fordítom ki teljesen magából. Bár annyit most mégis megengedek, hogy a történelem mitikus olvasata lehet mesébe illő olvasat is – feltéve, ha az a mese nem mese, hanem szavakba zárt orvoslás, mely mesék fordulataiba rejtőzködik, amíg csak teheti. Akkor is, ha nem úgy van most, mint volt régen. Ha nem az a Nap süt az égen.

Mostantól hát arról beszélek, hogy az életünket beárnyékoló vereség- és veszteségtudat a magyar örökség részeként is feldolgozható, a fájdalmas tudást őrző s fájdalmas kínokat orvosló mesék nyitlatlanul nyíló kapuján átkelve is magunk mögött hagyható – persze úgy, csakis úgy, ha hagyjuk azt, hogy a mesébe zárt traumatikus tudáson, a traumák tudásán keresztül a mitikus történelem is a valós történelembe táruljon.

Mert ha el tudjuk veszíteni, s vissza tudjuk nyerni az aranyhajú gyerekeket, akkor soha nincs veszve minden.

Velük együtt boldogulva ugyanis a veszteségünk nem gyászfekete, hanem arany-sárga lesz. S akkor már minden kínon és keserven át akár megint ugyanúgy is lehet, mint volt régen. Hogy ugyanaz a Nap süssön az égen.

Trianon a mitikus történelem szintjén is a traumák traumája. Amikor nem személyes veszteséget szenvedünk el, hanem az ország együtt veszít el valamit, ami az egész ország büszkeségére válik. Valami olyasmit, ami nélkül már nem az a Nap süt az égen. Ami nélkül már nem úgy van most, mint volt régen.

De megtanultuk ezt elviselni. S megtanultuk ennek elviselésén át magunkban a veszendő sorsúakkal való összetartozás reményét is megőrizni.

Trianonról nem mondanak semmit a Kárpát-medencében ránk maradt magyar népmesék. De van bennük máig érvényes tudás arról, amit Trianon jelent. S arról is, hogyan hagyjuk magunk mögött azt a drámát, amit Trianon jelent.

Nem mondom, hogy ennek a tudásnak az érvényre juttatását mindenkinek szánom.

Ezért ugyanazt a teljességgel személyes metódust követem, mint amelyet a két korábbi emlékmű – a babócsai és a viski – bemutatásánál követtem.

Elmondom, bennem hogyan kel életre, ma is érvényes életet élő életre ez a tudás. Ha visszhangot keltek ezzel bárkiben, már nem volt hiába.

Már értelme volt egy saját történelmet – igaz, mitikusat – összefoglalni arról, hogy miképpen lehetne ez a történet nem gyászfekete, hanem arany-sárga. A Nap aranyfényével sárga. Ami tudvalevőleg a mitikus történelemben minden magyar örök vigasztalása és egyben biztatása.

Annak felismerésével akár, hogy a végső menedékbe repítő paripának aranszöre, a végső rendet elhozó hősnek pedig aranyhaja van, s ez az aranszín mindig a Nap aranya. A fény visszahódítása.

7. Török gyerek megvágta, magyar gyerek gyógyítja

Követhetjük akár ugyanazt a metódust. Hogy megint felemeljük a tekintetünket egy emlékmű magasába. Hogy Visken is tettem, tettük. Hogy megint megkeresse a tekintetünket egy turul pillantása.

Válasszuk ki akkor most a füzesabonyi emlékművet. Hogy ezzel is csak három legyen a magyar igazság. S hogy végezetül egy olyan, éppen magyar trianoni emlékmű igazságát keressük, amelyiken megint csak a kard pengéjén egyensúlyozó turul magasodik élénk.

Ez már a mitikus történelem dimenziója. A történelmi múlttal egybefonódva.

Ezt a fonadékot szövöm hát még szorosabbra a lelki szemek előtt. A magam öröme, de talán mások vigasztalására is. Az elmúlt száz év magányának feloldására.

A turul tekintetét keresve olyan kapu nyílik meg előttünk, amelyen keresztül előbb-utóbb aranyhajúak lesznek a gyerekek, akiknek a születéséről akkor szólnak a hírek, amikor az eladósorban levő lányok egymással versengve tesznek királynak szánt, királyhoz méltó ígéretek.

Kezdjük azzal, hogy az aranyhajú gyermekek nagyon sok változatban megőrzött varázsmeséjében a királyhoz eljut a híre annak, hogy akadna egy lány, aki szőne neki egy marok kenderből olyan sátrat, hogy az egész katonasága elférne alatta. Aztán akadna egy lány, aki egy szem búzából sütné neki annyi kalácsot, hogy az egész katonaságának elég lenne. Aztán akadna egy lány, mindig a harmadik lány, aki szülné neki a két aranyhajú gyereket, de olyanokat ám, hogy egyiknek Nap, másiknak üstökös csillag lenne a homlokán.

A király azt a lányt választja, aki neki az aranyhajú gyerekeket ígéri.

A csoda megtörténik. A két aranyhajú gyermek megszületik. De a király távollétében az udvarban mindkettőt kopókölykökre cserélik.

Aztán történik, ami történik. Sok borzalom árán.

De az aranyhajú gyerekek végül visszatérnek. Akár a száműzetésükből, akár még a halálukból is.

És akkor néhány kérdés. Hogy ebből is a megmaradást tanuljuk.

Hányféle megaláztatását tudjuk az aranyhajú gyermekek anyjának?

Tudjuk is legelőbb a legfőbb megaláztatást. Hogy a királyné nem is tudhatja meg, hogy ő az ígétét ám híven megtartotta, s az aranyhajú gyermekeket hajuk fűrtjében az Ég pompájával bizony hibátlanul világra hozta. Nem tudhatja, mert a királynét az udvar ármánykodója szülni éppen a padlásra küldi, hogy a gyermekeit a kürtön át szülje erre a világra, hogy az ő aranyos fényüket egy percig se láthassa. Hogy az ő aranyos hangjukat egy percig se hallhassa. Hogy az ő aranyhajuk fűrtjeit az ujjá köré egy percig se fonhassa. Tudjuk aztán a második legfőbb megaláztatást. Hogy volt ám az úgy, hogy a királyné gyermekeit nemcsak a világba kergették, hanem rútol meg is gyilkolták. Volt úgy, hogy őket megfojtották, s testüket a kapufélfa alá ásták. Volt úgy, hogy őket elevenen az istálló ganajába temették, hogy állatok mocska alatt fulladjanak

halálra. Volt úgy, hogy őket elevenen a szántóföld rögei közé ásták, hogy az éjszótét föld hozza el nekik az örök sötétséget, amint az utolsó sírásukat velük együtt éppen a földbe plántálják. Tudjuk aztán a királyné harmadik legfőbb megaláztatását. Az pedig az volt, hogy az életét nyomorúságában is egyre csak meghagyták, hogy a Föld mocskának az Ég pompája elleni alávaló mesterkedését egy egész életen át egyre csak elnyújítsák. Tudjuk azt a megaláztatást, hogy a király a feleségét tizenhat öl mély gödörbe téteti, s az arca fölé hosszú csövet helyeztet, mellé őrt állíttat, aki minden arra járó emberrel a cső mélyét megköpködteti. Tudjuk azt a megaláztatást, hogy a király a feleségét a két kopókölyökkel együtt kőfalak közé rakatja, s azon a falon csak annyi helyet hagy, hogy azon étel-ital a foglyoknak bejusson. De nem éri be azzal, hogy az a nyílás életet tápláljon, azt is meghagyja, hogy a kőfalak mellett elhaladók azon a nyíláson át az asszonyt egyre csak köpdössék le. Tudjuk azt a megaláztatást, hogy a király az asszonyt derékig földbe ásatja, hogy a föld felett szabadon hagyott mellét a két kopókölyök bármikor megszophassa. S tudom azt a megaláztatást, hogy a derékig földbe rekesztett asszony mellé a király két szál aranyvesszőt tétet, hogy aki arra jár, azzal vágjon az asszonyra mindig hármat. Tudjuk azt a megaláztatást, hogy a király az inasa tanácsára a királynét hét bivalybőrbe varratja, s kiállítja az utcára, hogy ott az országot ő egy életen át megkövesse, de azt a parancsot is meghagyja, hogy őt abban a hét bivalybőrben is minden járókelő szabadon és bántatlanul megköpködhessen.

Egy újabb kérdés. Hányféle felmagasztosulását tudjuk az aranyhajú gyermekek anyjának?

Tudjuk, milyen az, amikor a királyné az aranyhajú ikrek elvesztéséért magára kimért áldozatot úgy hozza meg, hogy saját szenvedését magára éppen ő maga méri ki. Hogy ő is csak kő legyen – de nem ám a király által felrakatott börtönfalak foglya, hanem egy sóbálvány képét öltő kődarabba bújva legyen egyetlen sókristálynak is csak egyetlen apró porcikája. Mert a királyné ekkor már éppen arra is képes, hogy abba a kapuba kimenjen, amelynek kapufélfái alatt a két aranyhajú gyermeket elásták, s ott egyet fohászokodjon, ott egy utolsó moccanást még a testén megrezzentsen, s aztán nyomban sóbálvánnyá dermedjen. Hogy kővé dermedt magányából ő már csak akkor szóljon ki, amikor az aranyhajú gyerekek hozzá új életre kelve visszatérnek, s előtte megállva szép szavakkal tőle életet is csak kérve kérnek.

Egy újabb kérdés. Hányféle felmagasztosulását tudjuk az aranyhajú gyerekeknek?

Sokat tudunk erről, hadd emeljek ki egy megmaradást, amit az életben maradó testvérek, s hadd emeljek ki egy átváltozást, amit a meggyilkolt testvérek kapnak aján-dékba a sorsuktól.

Van az úgy, hogy az életben maradó aranyhajú gyerekek az erdőben elveszejtve úgy cseperednek fel, hogy egy remete őket egy fehér szarvastehén tejével három évig tápláltatja. S van az úgy, hogy a meggyilkolt aranyhajú gyermekekből két aranyos levelű fa nő, melyekből előbb két ágat csinálnak, s amint azokat elégetik, azokból két szikra pattan ki, hogy aztán azokból két aranyszőrű bárány váljon.

Ez is családi kör. De itt már máshogyan él velünk a történelem.

Itt nincs miért megszólalni a gazdának, bárki legyen is ő, hogy nem mese ez. De nincs is miért tagadnunk, hogy mese, csak mese lenne ez. Hiszen látszólag tényleg az. Miközben nem más, mint a magyar megmaradás évszázadokon át őrzött útmutatása.

Miközben a kör itt is szépen kikerekedik, s teljessé megint csak velünk teljesedik.

Mindenütt, ahová az aranyhajú ikrek hajának fénye elérhet, s az aranszőrű bárány szőrének szikrázása fényt vethet. Mindenütt, ahol magyarul gondolkodnak, s hozzá még magyarul is beszélnek.

Ahol tudják, mit tesz az, hogy török gyerek megvágta, magyar gyerek gyógyítja. Hol aranyló hajjal, nappal, üstökössel a homlokán, hol sípjal, dobbal és nádi hegedűvel. Szita péntekén, szerelem csütörtökén, dob szerdáján.

De ez már nem a személyes kisközösség zárt világa. Itt már hét országra szól, ami szólna, ha kérnék.

Mert köztünk vannak azok is, akik az aranyhajú ikrek visszatérését várják. S köztünk vannak azok is, akik a királynét meggyalázzák. Az a király is mi magunk vagyunk, aki botor módon a kopókölykök hitére tér, de az a király is mi magunk vagyunk, aki a rágalmakból ugyan semmit sem kér.

S az aranyhajú ikrek is mi magunk vagyunk – bennünk is, általunk is örök lehet a visszatérésük.

Ha akarod, érted – ha nem akarod, nem érted. Száz év múltán, s ezer év múltán akár. Egykor nélkül nincsen lesz.

Olyan ez, mint a haza – s hozzá még a haza a magasban.

Olyan ez, mint az ismeretlen katona – s hozzá még a turul az első világháborús emlékműveken.

Kettő a történelem, s ez a kettő dimenziója a múltnak bármikor egybetáruulhat, ha kaput nyitunk.

A kapunyitás pedig ott is ott van mindenütt, ahol az első világháborús emlékműveinket a turul őrzi.

De az a kapu nyitlanul nyílik.

Ahogy a harang is húzatlan kondulik.

Ez pedig már a gondolat látszólagos tovaszökkenése. Mert ez már látszólag Júlia, a szép lány sorsa. Balladai homályból, de azért mindig közvetlen közlelől.

De még mindig ugyanott járunk, ott, ahol a történelmi múlt és a mitikus történelem úgy tárul egybe, hogy megtartó erejében, egyszerre fájdalmas és gyönyörűséges emlékezetében ez a kettő mindig egylényegű marad.

Elvben ez már egy másik megmaradás másik története. De vegyük észre: a menyeyei harang itt is „húzatlan szólalék”. A titkok menyeyi ajtaja itt is „nyitlan megnyílek”.

Hogy legyen folyton-folyvást nyitlanul nyíló kapuja a kincses temetők őreinek.

S a történelmünket idéző szobraink igazságát minden félelem nélkül féltőknek.

Száz év múltán, de akár ezer év múltán is.

Mindig valamilyen család körében, s mindig valamilyen tisztító erejű megpróbáltatás örökében.